

УДК 341.174(4)

*Н. О. Якубовська,
аспірантка кафедри міжнародного права
та міжнародних відносин ОНЮА*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРЯМИХ ЗАКОРДОННИХ ІНВЕСТИЦІЙ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Політика ЄС у сфері регулювання прямих закордонних інвестицій багатонаціональних корпорацій (БНК) формувалася під впливом процесу західноєвропейської інтеграції, яка із самого початку розглядалася як основа і передумова формування потужних європейських БНК, здатних конкурувати з американськими та японськими корпораціями. І ця мета, завдяки створенню ефективної системи правового регулювання інвестиційної діяльності, вже досягнута — Європейський Союз є найбільш привабливим об'єктом для прямих закордонних інвестицій (ПЗІ) БНК — у 2003 році ЄС отримав майже 53% світового обсягу ПЗІ, США — 5%, Японія — 1% [1].

Дослідженню правового регулювання міжнародної інвестиційної діяльності та різноманітних аспектів європейської інтеграції присвячено праці таких вітчизняних та закордонних вчених, як В. В. Рокоча, А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, В. П. Орешін, С. Ю. Кашкін, Д. Дж. Даннінг, П. Маклінський, П. Фішер.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в умовах глобалізації світового господарства, саме ефективна система правового регулювання інвестиційної діяльності БНК є одним з основних елементів підвищення конкурентоспроможності національної економіки. У зв'язку з цим дослідження вдалого досвіду країн ЄС у створенні ефективної системи правового регулювання прямих закордонних інвестицій БНК має наукову та практичну цінність.

Механізм правового регулювання ПЗІ БНК в ЄС почав формуватися з укладання у 1957 році Римського договору, яким не лише було засновано Європейське співтовариство, але й закріплено концепцію спільного ринку, тобто концепцію економічної інтеграції членів співтовариства. Процес створення спільного ринку включав в себе наступні напрями діяльності: створення митного союзу; впровадження так званих «принципів спільного ринку» або «свобод спільного ринку», а саме свободу руху товарів, свободу руху робочої сили, свободу руху послуг та свободу руху капіталів; здійснення «позитивної інтеграції», тобто проведення країнами-членами спільної інвестиційної, антимонопольної, фінансової та ін. політики через органи європейського співтовариства [2].

Римський договір передбачав поступову реалізацію цих заходів протягом перших 12 років після набрання Договором чинності (у 1958 р.). За цей час були майже повністю скасовані тарифні та нетарифні обмеження у взаємній торгівлі, уніфіковані митні правила та процедури, був введений спільний митний тариф, усунені будь-які обмеження свободи економічної діяльності грома-

дзян однієї країни-члена на території іншої, а також обмеження щодо руху капіталу між країнами-членами. Таким чином Римський договір створив майже бездоганну інвестиційну угоду між державами європейського співтовариства, зі змісту якої випливало, що інвесторам із будь-якої країни — члена ЄС, при здійсненні ними самостійної економічної діяльності на території іншої країни-члена, надається національний режим.

Тенденцію зменшення бар'єрів для руху інвестицій з країн — членів ЄС продовжив Єдиний європейський акт (1986), який навіть створив можливості для компаній з однієї країни-члена отримувати в іншій країні ЄС більше ніж національний режим. Найбільш яскраво це проявилось у фінансовому секторі послуг, де, наприклад, німецьким універсальним банкам було надано можливість вільно проводити в країнах-членах ЄС операції з цінними паперами, навіть якщо у місцевих фірм немає повноважень (ліцензій) на таку діяльність.

Що ж стосується інвестицій з «третіх» країн, то до підписання у 1992 році Маастрихтського договору (який оформив створення Європейського Союзу) саме співтовариство фактично не відігравало ніякої ролі у визначенні умов їх припливу на території країн-членів. У той час, коли країни-члени згідно з Римським договором були вимушені надавати національний режим інвесторам з інших країн ЄС, вони могли встановлювати бар'єри для інвестицій з країн, які не є членами ЄС, якщо це не суперечило їхнім міжнародним зобов'язанням (наприклад, зобов'язанням по кодексах ОЕСР). Єдине, що гарантував закон співтовариства, це недискримінаційне ставлення до зарубіжних компаній, які діють в одній країні-члені, в інших країнах-членах (ст. 43 Римського договору).

Здатність ЄС регулювати іноземні інвестиції, що надходять в країни-члени, значно посилилася у 1993 році, коли перегляд Римського договору скасував усі обмеження стосовно руху капіталу (включаючи операції з прямими інвестиціями) як між країнами — членами ЄС, так і між країнами-членами і «третіми» країнами (ст. 56). Однак ст. 57 Договору містить положення, яке передбачає, що Рада ЄС, прийнявши рішення кваліфікованою більшістю, за пропозицією Комісії ЄС, може вводити ліміти щодо руху капіталу у «треті» країни (або з них), включаючи обмеження прямих закордонних інвестицій БНК. Це положення є своєрідним кроком назад від лібералізації руху капіталу у «треті» країни (або з них) до права співтовариства. Тому для прийняття рішення про застосування подібних заходів необхідне одноголосне рішення Ради ЄС. Коли нещодавно прийнята Європейська конституція набере чинності, Європарламент також отримає повноваження щодо розгляду питань про введення таких обмежень. Тому існує певна вірогідність, що передбачений ст. 94 Римського договору процес гармонізації законодавчих норм, положень та актів виконавчої влади країн-членів, які безпосередньо впливають на створення та функціонування спільного ринку, у тому числі стосовно підходів країн-членів до інвесторів з «третіх» країн, може посилити щодо них дискримінаційні обмеження.

Небажання допускати на національний ринок інвесторів з інших країн-членів також проявилось у тому, що деякі країни ЄС запровадили граничні квоти на

частку власності БНК з країн ЄС у приватизованих європейських компаніях. Тому в червні 1997 року Європейською комісією було схвалено положення, яке пояснює статті Римського договору щодо руху капіталу та права на відкриття приватного бізнесу. Положення наголошує, що свобода руху капіталу та заснування приватного бізнесу складають фундаментальні свободи, установлені Римською угодою. Це означає, що громадяни одних країн-членів мають право вільно здобувати частки в компаніях інших країн-членів, користуватися правом голосу згідно з їх часткою та здійснювати управління компанією на тих самих умовах, які встановлені країною-членом для власних громадян. У квітні 2001 року Європейська комісія знову підтвердила чинність цього положення.

Тривалий час юридичного закріплення також потребували питання, пов'язані з поглинанням компанії країн-членів компаніями з країн, які не є членами ЄС. Після декількох років обговорення, у березні 2004 року Рада Міністрів домовилася про прийняття директиви з установлення правил, що регулюють цей процес. У первісному проекті планувалося скасувати всі національні закони, які дозволяють установлювати обмеження на частку у власності компанії з метою захисту від поглинання. У кінцевому результаті було знайдено компроміс, який дозволяє країнам-членам на власний розсуд приймати норми щодо встановлення таких обмежень. Ця директива набирає чинності 20 травня 2006 року.

Важливу роль у регулюванні припливу закордонних інвестицій з «третіх» країн у країни — члени ЄС відіграють численні двосторонні інвестиційні угоди (ДІУ) між цими державами. ЄС у цілому ще не має інвестиційних угод в їх традиційному розумінні. Однак угоди ЄС з преференційними торговельними партнерами найчастіше містять положення, які безпосередньо регулюють питання, пов'язані із закордонними інвестиціями БНК.

Серед інших регіональних та багатосторонніх угод, спрямованих на регулювання інвестиційної діяльності БНК, до яких приєднався ЄС та/або його члени, чинне місце посідають:

- по-перше, кодекс ОЕСР з лібералізації руху капіталу, який передбачає застосування заходів із ліквідації обмежень у процесі руху капіталів, включаючи прямі закордонні інвестиції, а також створення для іноземних інвестицій рівного режиму незалежно від часу їх здійснення;

- по-друге, Договір до Енергетичної хартії 1994 р., який являє собою юридично обов'язковий багатосторонній документ, спрямований на регулювання міждержавного співробітництва в енергетичному секторі. Він передбачає, що кожна з країн — учасниць договору має створювати на своїй території стабільні, рівноправні та сприятливі умови для капіталовкладень інвесторів з інших країн — учасниць договору. Цим капіталовкладенням гарантується постійний захист та безпека. Ніяка зі сторін договору не може вчиняти будь-які невинновдані або дискримінаційні заходи з метою перешкоджання управлінню, використанню, володінню або розпорядженню капіталовкладеннями іноземних інвесторів;

- нарешті, по-третє, Генеральна угода з торгівлі послугами 1995 р., в якій беруть участь усі члени Світової організації торгівлі. Метою угоди є зниження

обмежень на всі види міжнародної торгівлі банківськими і фінансовими послугами, до яких також належить комерційна присутність постачальника послуг однієї країни — учасниці угоди на території будь-якої іншої країни-учасниці. Комерційна присутність включає будь-який тип підприємницької або професійної діяльності, який здійснюється з метою поставки послуг через, по-перше, заснування, придбання чи використання юридичної особи або, по-друге, створення чи використання відділення або представництва на території країни — учасниці угоди.

Країни ЄС як учасниці Генеральної угоди з торгівлі послугами повинні негайно і безумовно надавати для послуг і постачальників послуг будь-якого іншого учасника цієї угоди режим, не менш сприятливий, аніж той, який вони надають для таких же послуг або постачальників послуг будь-якої іншої країни, тобто режим найбільшого сприяння. Положення згаданої угоди не можуть використовуватися для перешкоджання будь-якому її члену отримувати або надавати переваги сусіднім країнам із метою полегшення обміну послугами в межах прикордонних територій, виробництва і споживання яких здійснюється в рамках цих територій. Важливим також є положення, яке забороняє введення обмежень на участь іноземного капіталу у формі введення лімітів максимального відсотка іноземного володіння акціями або загальної вартості індивідуальних чи сукупних іноземних інвестицій.

Важливим сектором єдиного ринку ЄС є ринок цінних паперів. Так само як і щодо інших фінансових ринків, регулювання ринку цінних паперів будується на одному з основних принципів ЄС — свободі руху капіталів та послуг. Загальний огляд законодавства ЄС у цій сфері показує, що встановлення єдиних правил та уніфікованих стандартів є основною формою регулювання ринків цінних паперів його членів. Зазначена мета реалізується шляхом: встановлення єдиних правил поведінки учасників ринків та стандартів щодо випуску і обігу цінних паперів; координування діяльності наглядових органів країн — членів ЄС; забезпечення взаємного допуску на ринки цінних паперів країн — членів ЄС, включаючи здійснення портфельного інвестування [3].

Прагнення країн ЄС до інтеграції фінансових ринків утілилося в затвердженні Європейською комісією у травні 1999 р. Плану дій сектору фінансових послуг (Financial Services Action Plan, FSAP), строк виконання якого — кінець 2005 року. Головна мета плану полягає у створенні єдиної системи правового регулювання діяльності на фінансових ринках країн ЄС. Сьогодні більша частина нормативних актів, які складають план, вже схвалена. До найбільш важливих з них належать:

– Директива про проспект емісій (Prospectuses Directive), основною метою якої є регулювання обігу на ринку єврооблігацій (євробондів). Єврооблігаціями є цінні папери, деноміновані у валюті, відмінній від валюти країни емітента, що розміщуються за допомогою синдикату андеррайтерів серед іноземних інвесторів, для яких така валюта, як правило, також є іноземною. Тобто євробонд випускається на ринку, що знаходиться поза зоною впливу монетарних регуляторів тієї країни, у валюті якої він номінований. При цьому члени синдикату

андерайтерів беруть на себе відповідальність щодо відповідності розміщення єврооблігацій законодавству країн інвесторів. Згідно з директивою, єврооблігації: повинні бути розміщені синдикатом андерайтерів, принаймні два з яких мають зареєстровані представництва у різних країнах; мають розміщуватися в значних обсягах в одній або більше країнах, відмінних від тієї, де зареєстрований емітент; первісне розміщення облігацій має відбуватися тільки через кредитні або фінансові інститути;

– Директива про інвестиційні послуги (Investment Services Directive), дія якої поширюється головним чином на інвестиційні фірми, тобто організації, діяльність яких полягає у наданні інвестиційних послуг, а саме: 1) наданні брокерських послуг; 2) здійсненні операцій із цінними паперами від свого імені; 3) активній діяльності на ринку цінних паперів, яка впливає на його формування; 4) управління портфелем цінних паперів; 5) надання страхових послуг при здійсненні операцій з певними видами цінних паперів; 6) надання професійних консультацій з питань інвестицій; 7) зберігання та управління пакетом деяких видів цінних паперів. Таким чином директива про інвестиційні послуги регулює інвестиційну діяльність кредитних організацій;

– Директива про прозорість компаній (Transparency Directive), спрямована на підвищення доступності для інвесторів інформації про компанії, цінні папери яких перебувають у публічному обігу на території ЄС. Директива закріпила порядок надання компаніями періодичної звітності, відповідальність директорів емітентів за порушення терміну надання звітності, винятки із загального режиму розкриття інформації для емітентів-нерезидентів ЄС, а також вимоги розкриття інформації інвесторами, які купують або відчужують крупні пакети акцій [4].

Важливим фактором для припливу ПЗІ БНК є наявність в ЄС ефективного механізму врегулювання інвестиційних спорів. Як відомо, ЄС будується на основі юридично обов'язкових договорів, положення яких стають частиною національного законодавства країн-членів. Будь-яке порушення прав, передбачених договорами про ЄС, а також законодавчих актів, які на них базуються, може бути винесено на розгляд Європейського суду. Європейський суд має повноваження безпосередньо виносити рішення по цих справах або скасовувати рішення національних судів, якщо знайде їх такими, що суперечать законам ЄС. Хоча суд не наділений примусовими повноваженнями, в більшості випадків сторони приймають до виконання його рішення, виходячи з концепції дотримання спільних інтересів [5]. Позови інвесторів із держав, які не є членами ЄС, проти урядів країн — членів Союзу також або надсилаються у місцеві суди, або заслуховуються безпосередньо у Європейському суді. Крім того, усі країни ЄС є членами Міжнародного центру урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС), який був створений у 1966 році на основі міжнародної Конвенції з урегулювання інвестиційних спорів [6]. МЦУІС — це незалежна міжнародна організація, завданням якої є врегулювання та арбітраж спорів між урядами та державними установами країн — членів МЦУІС і закордонними інвесторами, як приватними, так і корпоративними [7]. Хоча ЄС у цілому не є членом МЦУІС або

іншої подібної арбітражної організації, він наполегливо демонструє бажання виносити інвестиційні спори країн-членів на розгляд міжнародного арбітражу.

Усі закони та інструкції, які регулюють діяльність БНК в країнах ЄС, публікуються в Офіційному журналі Європейського Співтовариства.

У 2003 році усі три законодавчі органи ЄС (рада, комісія та парламент) з метою вироблення нової «культури» законодавчої діяльності підписали угоду про покращання взаємної координації під час здійснення законотворчого процесу. Цей документ включає роз'яснення щодо використання альтернативних методів правотворчості, таких як спільне регулювання (ЄС та країнами-членами) та саморегулювання. Угода також містить положення, згідно з яким трансформація норм ЄС у законодавство країн-членів не повинна займати більше двох років.

Аналіз, проведений у статті, дозволяє зробити висновок, що сьогодні в ЄС існує найбільш ефективний серед існуючих у світі механізм правового регулювання діяльності БНК. Звичайно, його формуванню передував тривалий процес становлення та розвитку, який і досі триває. Але вже можна напевно стверджувати, що основний принцип побудови ЄС, який полягає у делегуванні кожною країною-членом частини свого національного суверенітету регіональній структурі, яка регулює прямі закордонні інвестиції в інтересах усього співтовариства, виявився цілком дієвим. Як результат, політика ЄС стосовно «великого бізнесу» з одного боку стимулює багатонаціональну діяльність на транснаціональному європейському ринку, а з іншого — встановлює засоби захисту від небажаних наслідків такої активності за допомогою впровадження певних обмежень її обсягів. Спеціалісти стверджують, що завдяки існуванню послідовної та ефективної політики приваблення та регулювання ПЗІ БНК, уже у 2010 р. ЄС стане одною з найбільш динамічних та конкурентоспроможних економік світу.

Література

1. World Investment Report 2004: The Shift Towards Services, annex tables B. 1 and B. 2.
2. Глобалістика: Енциклопедія. — М., 2003. — С. 723.
3. Бірюков О., Юргелевич С., Колосовський О., Хепсе Ф. Фінансові послуги. Цінні папери // Укр. правовий часопис. — 2003. — № 5. — С. 31–35.
4. European Union, Country Commercial Guide, U.S. Department of State. — Washington, 2004.
5. Цигапкова Т. М., Гордєєва Т. Ф. Міжнародні організації: Навч. посіб. — Вид. 2-е, перероб. і доп. — К.: КІПЕУ, 2001. — С. 59.
6. International Materials. — 1965. — Vol. IV, N 6. — P. 1211.
7. Александровский Е. Э. Структура группы всемирного банка // Деньги и кредит. — 1997. — № 11. — С. 66–71.